

פרסום מיוחד, 22 בפברואר 2018

רשמים מכנס הביטחון במינכן: עיקרים ומשמעויות לישראל

עמוס ידלין ואסף אוריון

מכנס הביטחון השנתי במינכן עולה תמונה מאתגרת של סביבת הביטחון העולמית, שעיקרה השפעות עומק מואצות של אקלים, כלכלה, חברה וטכנולוגיה, תחרות ויריבות מורכבת בין המעצמות, ומשבר דחוף וחמור בקוריאה. סכנת העימות הגרעיני בקוריאה היא בליבת תשומת הלב העולמית. המזרח התיכון הוא מוקד קשב משני לקהילה הבינלאומית, ובעיקר לארצות הברית, שרוב מעייניה נשאבים כעת למזרח אסיה, ומידת עניינה והשפעתה על הזירות הקרובות לישראל, בדגש על סוריה ולבנון, מוגבלת. עם זאת סוריה הפכה מזירת מלחמת אזרחים לזירה בה המעצמות ומדינות שכנות פועלות ישירות ועם פוטנציאל להתנגש בניהן. בתוך כך, הסוגיה הפלסטינית נותרה בשולי תשומת הלב, לטוב ולרע. מרחב האינטרסים המשותפים של ישראל עם שחקנים אזוריים ובינלאומיים, בעיקר מול איראן והטרור הסוני, מהווה פוטנציאל ניכר להתקדמות, אשר תנועה חיובית מול הפלסטינים תסייע בהסרת חסמים למימוש. מנגד, נתיב ההתנגשות הישירה בין וקטור ההשפעה האיראני בסוריה לבין נחישות ישראל לעצרו מסתמן בבהירות.

בתאריכים 15-18 בפברואר התקיים במינכן כנס הביטחון השנתי, בהשתתפות ראשי ממשלות, שרי חוץ וביטחון, בעלי תפקידים מכהנים וראשי מכוני המחקר המובילים בעולם. מהדיונים עולה תמונה מאתגרת של סביבת הביטחון העולמית, המתאפיינת בעת הנוכחית בשילוב מסוכן של מגמות עומק מחמירות באקלים, בכלכלה ובחברה, ארכיטקטורות אסטרטגיות מתערערות, טכנולוגיות מאתגרות ומוקדי משבר נפוצים. להלן עיקרי ההתייחסויות, ומשמעויותיהן לישראל ולביטחונה הלאומי.

מוקדי המשבר העולמיים: צפון קוריאה וסוריה

בראש אזורי המשבר עומדת צפון קוריאה, כאיום המרכזי כיום לביטחון העולם. ממשל הנשיא דונלד טראמפ נחוש למנוע ממנה לזווד ראשים גרעיניים על טילים בין-יבשתיים שיאיימו על אמריקה, ולא מתרשם מההפשרה לכאורה בין שתי הקוריאות, שבאה לידי ביטוי במשחקים האולימפיים שנערכים בדרום קוריאה. רבים סבורים שעומות צבאי, אם יפרוץ, יהיה החמור ביותר שנראה מאז סוף מלחמת העולם השנייה, בין היתר על שום הפוטנציאל לשימוש בנשק גרעיני. סנטור אמריקאי בכיר התבטא – "זה יהיה כואב מאוד אך גם קצר..." . דרום קוריאה הביעה את עיקר דאגתה ממלחמה קונבנציונלית בחצי-האי ואת תקוותה למשא ומתן פורה בעזרת סנקציות אפקטיביות על צפון קוריאה. סין מצדה מסתמנת כמחזיקת המפתחות לשיכוך המשבר בכלים מדיניים וכלכליים, אולם ניכר שאין בכוונתה להיטיב בנושא עם ארצות הברית ללא תמורה אסטרטגית ניכרת, אם בכלל. את האחריות

למשבר מטילה סין על צפון קוריאה ועל ארצות הברית גם יחד, ולשיכוכו היא ממליצה על שיחות ועל צעדים בוני אמון של "הקפאה כפולה", על חשבון שני הצדדים ולטובתה שלה.

בסוריה אומנם עוצמת הלחימה פחתה, אך העובדה שהעימות הפך ממלחמת אזרחים ושליחים לזירת לחימה ישירה של מדינות ומעצמות (רוסיה, ארצות הברית, טורקיה, איראן וישראל), נתפסת כשלב מסוכן יותר לשלום העולם מאשר קודמו. ראש הממשלה בנימין נתניהו איים לראשונה לתקוף את איראן ישירות על רקע פעילותה כנגד ישראל בסוריה; איראן מאשימה את ארצות הברית בכיבוש לא חוקי של השטח ממזרח לפרת; רוסיה פגועה מהתקיפה האמריקאית על מיליציות ממחנה אסד, שבה נפגעו גם רוסים רבים; שר החוץ של טורקיה הדגיש את מלחמתה של ארצו בטרור הכורדי וקרא לשמירת שלמותה הטריטוריאלית של סוריה (שאותה כמובן הפרה ארצו בפלישה לעפריין...); שר החוץ של לבנון הטיל את האחריות למתיחות על ישראל, המפרה לדבריו בעקביות את ריבונות לבנון בתקיפות על סוריה משמי לבנון. רוסיה, שברור היום לכולם שהיא הכוח המוביל בסוריה, רואה התקדמות בעיקר בהפחתת מספר ה"טרוריסטים" ובתחילת חזרת החיים למסלולם, וזאת בעזרת "רשת דיפלומטית" הפועלת בין מוסקבה, אנקרה, דמשק, טהראן, וושינגטון, ותל אביב. בנוסף, רוסיה לא הציגה כוונה או נכונות להחלפת אסד, שאינו מקובל על רבים באופוזיציה הסורית, בעוד דברי ארצות הברית על אודות צורך בלכתו בעתיד אינם מגובים במנגנון יישום ברור.

יחסי המעצמות

בראית ארצות הברית, סין ורוסיה מאתגרות את הסדר העולמי שעיצבה, כאשר סין משלבת ביחסים בין המדינות שותפות סחר נרחב לצד יריבות אסטרטגית מחריפה על כלכלה וטכנולוגיה, ורוסיה מאתגרת את המערב בפעילותה הצבאית בחזיתות גיאורגיה, אוקראינה, והמדינות הבלטיות, וכמובן מתערבת בפוליטיקה במערב.

בפתח שנתו השנייה של טראמפ כנשיא נראה שהעולם למד להתמודד עם האופן בו מתפקד. המשקל המיוחס לציוציו נמוך, הממסד האמריקני הממונה והקונגרס מצליחים להשפיע באמצעות "בלמים ואיזונים" המובנים בחוקה האמריקאית, ולפיכך מסתמנת, ככלל, המשכיות למדיניות ארצות הברית המוכרת מהממשל הקודם, לצד תדמית מסתגרת, המותירה מרחב פעולה גדול יותר לסין ולרוסיה על חשבון ארצות הברית. מצד שני, חוסר העקביות שהביא עמו טראמפ לממשלו, המגולם בסיסמת "אמריקה תחילה", מזוהה כרכיב עיקרי בחוסר הודאות של המערכת הבינלאומית, הן בממד המדיני-ביטחוני והן בממד הכלכלי.

רוסיה, שיוצגה בכנס על ידי שר החוץ סרגי לברוב והשגריר לשעבר בארצות הברית סרגי קיסיליאק, הציגה עמדה ביקורתית על ה"רוסופוביה" במערב, על כישלון של ארצות הברית ושותפותיה במזרח התיכון ובצפון אפריקה, על "חזרתם של הפשיזם והנאציזם" לפוליטיקה באירופה, ועל ערעור היציבות בנושא הגרעיני מצד ארצות הברית. רוסיה קוראת לשיתוף פעולה עם אירופה ולפעולה רב-צדדית בראשות האו"ם ובמסגרות נוספות, כגון אירו-אסיה וארגון שנגחאי לשיתוף פעולה. ל"פיל בחדר", מעורבות מוסקבה בבחירות לנשיאות בארצות הברית, התייחסו נציגי רוסיה בביטול ובהכחשה, כמו גם בהאשמת ארצות הברית ברוב תקיפות המחשבים בעולם.

במקביל למשבר בצפון קוריאה ולמתחים בסוגיית הגרעין האיראני, מסתמנת תחילתו של מרוץ חימוש גרעיני מחודש בין רוסיה לארצות הברית, בעיקר סביב נשק גרעיני "טקטי" ואמצעי שיגור מהירים, כשהצדדים מחליפים האשמות בדבר הפרת אמנת ה INF.

סין שלחה לכנס את יו"ר הוועדה לענייני חוץ של מועצת העם, Fu Ying, אשר חזרה על עמדותיה הרשמיות של בייג'ינג. באירופה גובר החשש מהשפעתה הכלכלית-אסטרטגית של סין, המקודמת בעיקר באמצעות פרויקטים רחבי היקף של תשתיות, במסגרת "יוזמת חגורה ודרך".

אירופה הצטיירה כבטוחה בעצמה יותר מאשר בעבר. שרות ההגנה של צרפת וגרמניה המחישו את עוצמת הציר שביניהן ואת נחישותן להתמודד עם רוסיה, עם איומי הטרור ועם אתגרי ההגירה והפליטים, כשברקע עזיבתה של בריטניה את האיחוד האירופי. התחייבויות האירופים להגיע להוצאת שני אחוזים מהתל"ג לצרכי ביטחון הינן ביטוי משאבי להצהרות הנחישות, אם כי לא כל המדינות תעמודנה ביעד בשנים הקרובות - סגירת פער של רבע מאה היא עומס משמעותי על ההוצאה הציבורית.

הגרעין האיראני

ראש ממשלת ישראל מתח ביקורת חריפה על הסכם הגרעין עמה והעריך שפרישת ארצות הברית ממנו לא תגרור את פרישת איראן. שר החוץ האמריקאי לשעבר ג'ון קרי ושר החוץ האיראני מוחמד זריף הציגו עמדה הפוכה. האירופים מתנגדים נחרצות לביטול או שינוי ההסכם ונלהבים להשקיע כלכלית באיראן. היועץ לביטחון לאומי האמריקאי, גנרל הרברט מקמאסטר, צינן את ההתלהבות באמרו שהשקעה באיראן פירושה מימון מעשי ההרג של משמרות המהפכה ברחבי המזרח התיכון. דבריו של שר החוץ הסעודי, עאדל אל-ג'ובייר, התמקדו ברובם באיראן כאיום מתמשך ורב ממדי על שלום המזרח התיכון והעולם. הדמיון לעמדה הישראלית היה מרתק.

טרור

שר הפנים הגרמני, תומאס דה-מייזר, וראש המודיעין האמריקני, דן קואטס, ציינו כי לאחר נפילת מוסול וא-רקעה, המדינה האסלאמית הובסה טריטוריאליית אך תצוץ מחדש בתצורה אחרת והשפעתה תתפשט. השילוב בין אידיאולוגיה, תיאולוגיה וגישה לקהלים רחבים ברשתות הסייבר מאפשר את שרידות הרעיון גם בעתות חולשה פיזית ("חליפות וירטואליות"). לוחמים זרים, שנהרו למזרח התיכון בימי הזוהר של המדינה האסלאמית, אינם חוזרים לאירופה אלא עוברים למחוזות אחרים בהם המדינה האסלאמית מתמקמת – בעיקר בסיני ובאפגניסטאן.

המענה הנדרש לטרור נותר משולב, מערכתי ופרואקטיבי, לאורך זמן. המענה לפרשנות הרדיקלית של הקוראן, כתשתית לטרור, לא יבוא מנוצרים אלא מהציבור האסלאמי, מנהיגיו, האמאמים והמשכילים שלו. גורמי העומק של המצב הכלכלי והסכסוך השיעי-סוני מחייבים התייחסות. שיתוף פעולה מודיעיני, בין-ארגוני ובין-מדינתי, הוא גורם מפתח בהקשר זה, ותיאום הדוק בין מדינות מאפשר פיקוח על גבולות הרחק משטחן של המדינות עצמן.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני

הנושא נדחק לחלוטין לשוליים, לאור השפעתו הנמוכה על בעיות המזרח התיכון בכללותו, והוא משומר בקושי בנקודות השיחה של שחקנים מיושנים, כגון הליגה הערבית, או מניפוליטיביים, כלבנון. ראש הממשלה נתניהו קרא לתת סיכוי לשלום ולתכנית טראמפ, למרות סירובו של אבו מאזן, והתווה את קווי המתאר להסדר בראייתו: "פחות ממדינה" פלסטינית, עם מקסימום שלטון עצמי, אך ללא פשרות בשליטה הביטחונית ישראלית. ראש הממשלה הגיב לניסיונות הפלסטינים להעביר את מסגרת המשא ומתן לפורום בינלאומי חדש באמירה מפורשת שהתפקיד האמריקני בתהליך חיוני.

טכנולוגיה

בנוסף לרכיבי הביטחון "הקלאסיים" נדונו בכנס טכנולוגיות מידע, בדגש על בינה מלאכותית, התמקדות בהשפעה המשבשת של רשתות חברתיות ומתקפות סייבר על הפוליטיקה, מערכות השלטון והביטחון הבינלאומי. הובלטה השפעתו העצומה של מידע כוזב ברשתות חברתיות על האווירה הפוליטית ועל הקיטוב הפנימי, ובמיוחד הובע חשש שייפגע האמון בשיטה הפוליטית, בבחירות ובדמוקרטיה הליברלית. יישומי בינה מלאכותית ורובוטיקה מביאים שינוי עמוק גם לשדות הקרב, ויש מי שהשווה אותה למהפכת הנשק הגרעיני. עם זאת, דווקא בכירי תעשיית ההייטק והסייבר הזהירו שמכונת לחימה מופעלת אינטליגנציה מלאכותית רחוקה מאוד – "אתם רואים יותר מדי סרטים של מדע בדיוני – אני לא מוכן אפילו לטוס במטוס נוסעים המוטס על-ידי רובוט לומד".

משמעותות לישראל

מהסביבה האסטרטגית ששורטטה על ידי המשתתפים הבכירים בכנס במינכן, עולות המשמעותות הבאות לגבי ישראל:

- המזרח התיכון הוא מוקד קשב משני לקהילה הבינלאומית, המרוכזת במשבר הדחוף בחצי-האי הקוריאני ובפוטנציאל המלחמה הגרעינית שהוא מגלם. הדבר נכון בעיקר לגבי ארצות הברית, שרוב מעייניה נשאבים כעת למזרח אסיה, ומגביל מאוד את מידת עניינה והשפעתה על הזירות הקרובות לישראל, בדגש על סוריה ולבנון. בתוך כך, הסוגיה הפלסטינית נותרה בשולי תשומת הלב, לטוב ולרע. מצב עניינים זה מותיר לישראל מרחב ניכר ליוזמות מצידה לעיצוב עתידה וסביבתה, בדגש על היחסים עם הפלסטינים. מרחב האינטרסים המשותפים עם שחקנים אזוריים ובינלאומיים, בעיקר מול איראן והטרור הסוני, מהווה פוטנציאל ניכר להתקדמות, אשר תנועה חיובית מול הפלסטינים תסייע בהסרת חסמים למימוש. מנגד, נתיב ההתנגשות הישירה בין וקטור ההשפעה האיראני בסוריה לבין נחישות ישראל לעצרו, מסתמן בבהירות.

- טכנולוגיות מידע, בינה מלאכותית ורשתות חברתיות מסתמנות כ"דבר הגדול הבא" גם בתחום הביטחון הלאומי. לשלילה, יש להיערך לשימוש נרחב ביכולות אלה על ידי מדינות וכוחות אויב, הן לערעור המערכת השלטונית בישראל והן לפגיעה בביטחון המדינה, אזרחיה והאינטרסים שלה. לחיוב, יתרונותיה המובהקים של ישראל בתחומים אלה מסמנים פוטנציאל התייצבות בחזית הטכנו-מבצעית העולמית ביישומים צבאיים, התקפיים והגנתיים, כפי שעשתה בעבר בתחום הכלים הנשלטים מרחוק.